

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-1-44>**Vitalina ДЕНИСЕНКО,**

orcid.org/0000-0002-4918-5830

старший викладач кафедри філології та перекладу

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) denisenko_vitalina@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНІКА ВИКЛАДАЧА ЯК ФАСИЛІТАТОРА УЧБОВОГО ПРОЦЕСУ ТА ЇЇ КОМПОНЕНТИ

Тема дослідження була обрана виходячи з того, що результативність діяльності викладачів доволі тісно залежна від професійної та психолого-педагогічної підготовки. У статті досліджено особливості педагогічних технік викладача як фасилітатора учбового процесу, їх компоненти, види, характеристики. Було встановлено, що якість навчально-виховної діяльності у вищій школі в значній мірі залежна від викладачів і їх педагогічної техніки. Автором підкреслюється, що спеціальні знання предмета і суміжних з ним дисциплін, загальна ерудиція – необхідні складники ефективної діяльності викладачів вищих.

На основі аналізу, узагальнення й систематизації наукових джерел наведено перелік основних прийомів педагогічної техніки викладача, виділено їх роль та складові. Найбільше наголошується саме на тих педагогічних техніках, які слугують для потенційного формування здорового психологічного клімату в колективі студентів та викладачів. Шляхом міркувань і якісного обґрунтування результатів досліджень визначено, що за рахунок педагогічних технік викладач є фасилітатором учбового процесу. Доведено також, що педагогічна техніка займає вагоме місце в структурі викладацької роботи у вишах, в формуванні педагогічних культурних навик та майстерності.

Автором наголошується, що педагогічна діяльність вимагає розвитку визначених психофізичних функцій викладача – таких, як голос, мімічні і пантомімічні можливості, пластичність рухів, рухливість лицьових м'язів, вміння регулювати власний психоемоційний стан і багато інших.

Було зроблено висновок про те, що попри високу ступінь професіоналізму в конкретній науковій сфері необхідним компонентом в структурі педагогічної діяльності є педагогічна техніка як складова педагогічної майстерності. Зроблені у статті висновки можуть бути використані під час теоретичного обґрунтування особливостей та факторів, що впливають на формування та використання педагогічних технік викладача.

Ключові слова: техніки, фасилітатор, навчальний процес, складники, викладач.

Vitalina DENYSENKO,

orcid.org/0000-0002-4918-5830

Senior Teacher at the Department of Philology and Translation

Kyiv National University of Technologies and Design

(Kyiv, Ukraine) denisenko_vitalina@ukr.net

PEDAGOGICAL TECHNIQUES OF THE TEACHER AS A FACILITATOR OF THE EDUCATIONAL PROCESS AND ITS COMPONENTS

The topic of the study was chosen based on the fact that the effectiveness of teachers is quite closely dependent on professional and psychological and pedagogical training. The article examines the features of pedagogical techniques of the teacher as a facilitator of the educational process, their components, types, characteristics. It was found that the quality of educational activities in higher education largely depends on teachers and their pedagogical techniques. The author emphasizes that special knowledge of the subject and related disciplines, general erudition – the necessary components of effective activities of university teachers.

On the basis of the analysis, generalization and systematization of scientific sources the list of the basic pedagogical techniques of the teacher is resulted, their role and components are allocated. The greatest emphasis is placed on those pedagogical techniques that serve for the potential formation of a healthy psychological climate in the team of students and teachers. Through reasoning and qualitative substantiation of research results, it is determined that due to pedagogical techniques the teacher is a facilitator of the educational process. It is also proved that pedagogical technique occupies an important place in the structure of teaching in universities, in the formation of pedagogical cultural skills and abilities.

The author emphasizes that pedagogical activity requires the development of certain psychophysical functions of the teacher – such as voice, facial expressions and mime, plasticity of movements, mobility of facial muscles, the ability to regulate their own psycho-emotional state and many others.

It was concluded that despite the high degree of professionalism in a particular scientific field, a necessary component in the structure of pedagogical activity is pedagogical technique as a component of pedagogical skills. The conclusions made in the article can be used in the theoretical substantiation of features and factors influencing the formation and use of pedagogical techniques of the teacher.

Key words: technicians, facilitator, educational process, components, teacher.

Постановка проблеми. Нинішня система освіти направлена на гуманістичне сприймання педагогічного процесу, на відношення до особистості, як до основної цінності, на педагогічну творчість, включає готовність педагогів до самостійного усвідомлення умов, які зумовлюють розвиток його професіоналізму.

В даний час утруднилися характер і зміст педагогічної діяльності викладачів вузів. Це пояснюється потребами особистості, суспільства і країни забезпечуватися грамотними конкурентоздатними професіоналами всіх галузей народного господарства.

Укріплення та удосконалення педагогічної техніки виступає неодмінною передумовою професійного та особистісного становлення молодого викладача.

Аналіз досліджень. Проблемою укріплення педагогічної майстерності (в т.ч. і проблемою педагогічної техніки) були зайняті вчені різних наукових напрямів – педагоги, психологи, соціологи, філософи і т.д. Різні питання педагогічної майстерності розроблені в педагогіці і психології в роботах Б. Б. Айсмонтаса, В. С. Безрукова, С. У. Гончаренко, Т. О. Гордон, О. С. Гребенюка, І. А. Заярної, Т. І. Ковиліна, Н. В. Кухарева та ін. В роботах цих дослідників розкриті шляхи поліпшення педагогічної техніки в системі існуючої професійної підготовки педагогів.

Мета статті: теоретично підтвердити значення укріплення основ педагогічної техніки у викладачів вищів, як фасилітаторів учбового процесу.

Виклад основного матеріалу. Професійною майстерністю оволодіває лише той викладач, який ґрунтується в своїй роботі на наукові теоретичні напрацювання. Природно, що водночас він зустрічає низку проблем. В першу чергу, наукова теорія є взаємопов'язаною сукупністю загальних законів, інструментів і правил, а практика постійно є конкретною і ситуативною. Використання теорії на практиці вимагає уже певних навик теоретичної мисленнєвої активності, якими викладач часто не володіє (Ковиліна Т. І., 2014: 102).

До того ж, педагогічною діяльністю є цілісний процес, який опирається на синтезі знань (з філософії, педагогіки, психології, методичі і ін.). Тоді як знання викладача часто як би розкладені “по полицях”, тобто не на рівні загальних умінь, важливих для управління педагогічною діяльністю. Це зумовлює те, що викладачами часто освоюються педагогічні вміння не на основі теорії, а відокремлено від неї, на базі життєвих донаукових, прийнятних уявлень щодо педагогічної діяльності.

На нинішньому етапі розвитку вищої освіти, на тлі постійно прискореної динаміки нагрома-

дження інформації, проблема змістового наповнювання професійних компетенцій викладача вишу набула характеристик, які раніше їй не були властиві.

Це викликано трансформацією соціально-професійної функції викладачів, задачі яких нині уже не обмежені тільки передачею накопиченого обсягу знань. Враховуючи стрімко зростаючі вимоги до підготовки нинішнього фахівця, викладач має орієнтуватися на формування таких організаційних умов освітнього процесу, які б сприяли усвідомленню студентами необхідності самостійного усвідомлення і систематизації знань, постійного самоудосконалення та саморозвитку (Айсмонтас Б. Б., 2006: 22).

Досвід засвідчив, що основних знань, професійних умінь і компетенцій викладачу вищої школи не може бути достатньо на весь період його багатокомпонентної педагогічної діяльності, адже докорінно змінюється зміст базових компетенцій, які підтримують не лише професійне функціонування особистості (як протиріччя постійно мінливих соціально-економічних умов), але і його професійний розвиток, його відповідність світовим і українським тенденціям і стандартам, і, отже, помітно підвищують компетентності викладача нинішнього, постійно мінливого закладу вищої освіти.

Є підстави казати не лише про ті компетенції, які були притаманні фахівцеві в тій чи іншій галузі і сформували основу його професійної майстерності, а також про виникнення зовсім новітніх компетенцій, якими ще треба навчитись керувати, зміст яких ще не повністю встановлено, але саме ними буде характеризуватися людина і професіонал.

Доведено, що удосконалення компетентного викладача сучасного закладу вищої освіти неральне без опори на ідеї управління його професіогенезом, що, своєю чергою, будується на принципах системності, цілісності, синергетичної, маневреної, випереджувальної освіти, а також регіональності та полісуб'єктності.

Для успішного вирішення цієї задачі викладачам необхідно не тільки володіти професійними навиками та ерудицією у визначених наукових сферах, а й володіти прийомами і технологіями передачі цих знань студентам, забезпечити розуміння і засвоєння.

Тому невід'ємною складовою педагогічних технік викладачів вищої школи стає педагогічна майстерність і педагогічна техніка як її частина, що вагомою мірою визначає рівень професіоналізму і можливість успішного здійснення навчально-виховної діяльності.

Педагог є майстром подвійно: в якості глибокого фахівця психології особистості і того, чому її навчати, і як особистість, що усвідомлює навчальні та виховні методи.

І. А. Заярна підкреслювалася вагомість для викладачів володіти технікою педагогічної майстерності та комунікації. Ним стверджувалося, що студентами вибаються суворі, сухі, і навіть прискіпливі викладачі, але не некомпетентні та необізнані в предметі (Заярна І. А., 2016: 317).

Термін «педагогічна техніка» виник віднедавна. Поняття «техніка» доцільно усвідомлювати у його первісній площині. З грецького *technike* значить вправність, досвідченість, умілість. Стародавніми греками під словом *technē* розумілося мистецтво, майстерність. Нинішні словники так трактують сутність наведеного терміну: «Техніка. 1. Низка засобів та інструментів праці, які використовуються в суспільному виробництві та призначені для укріплення матеріальної основи. 2. Ряд прийомів, навиків, які використовуються за певних обставин, певного ремесла, мистецтва. 3. Освоєння таких прийомів, навичок, професійних вмінь, майстерності, вправності».

Схожі визначення терміну «техніка» порушують його звичне усвідомлення, залежне від машин, механізмів, й приближують до застосування його в нематеріальній сфері діяльності. Доцільно виходити з визначення «техніки» в якості сукупності інструментів, прийомів, навичок, використовуваних у навчально-виховному напрямку (Безрукова В.С., 2013: 64).

Педагогічною технікою є система раціонального інструментарію, вмінь та характеристик поведінки викладачів, направлених на результативне реалізування вибраних ними методів і прийомів навчально-виховного впливу на окремого індивіда чи групу у відповідності до наміченої навчальної мети та виховного процесу, з врахуванням конкретних об'єктивних та суб'єктивних умов. Головними вимогами до педагогічних технік є:

- вміння одягатися враховуючи особливості професійного напрямку;
- володіння своїм тілом: ходьба, сидіння, стояння;
- володіння мімікою, жестами;
- сформована мовленнєва культура: грамотне професійне дихання, чіткість дикції, правильні темп і ритміка, логічний виклад думок тощо;
- формування оптимального стилю в навчально-виховній діяльності;
- вміння вправно й доцільно здійснювати окремі дидактичні операції (писати на дошці,

застосовувати технічні й наочні засоби навчання, ставити питання, слухати відповіді, оцінювати навчальну діяльність студентів і т. ін.);

- здатність керувати своїм психічним станом і станом вихованців.

Зовні техніка викладача виражається в успішному вирішенні різноманітних педагогічних задач, в високому рівні організованої навчально-виховної діяльності.

І ці якості відображаються не тільки в уміннях, а й в сукупності властивостей і позиції особистості, які забезпечують викладачеві можливість діяти продуктивно і грамотно.

Педагогічна техніка проявляється в педагогічній діяльності, але до неї не зводиться, вона характеризується високим рівнем розвитку спеціальних узагальнених умінь, але це не головне. Щоб визначити, в чому суть педагогічної техніки, слід інтерпретувати термін «педагогічна техніка», встановити вимоги до особистості педагога, якими забезпечується висока організація педагогічного процесу (а заодно і розкривається сутність педагогічної майстерності).

Педагогічна техніка, на думку Н. В. Кухарева, є «сплавом» інтуїції і знань, справді наукового, авторитетного менеджменту, здатного протистояти виховним труднощам, і відчуттям стану психіки студентів (Кухарев Н.В., 2009: 37).

Педагогічна техніка є базою викладацької діяльності, адже вона наочно демонструє його спорідненість з педагогічною діяльністю. На цьому наголошувалося О. С. Гребенюком, якими вказувалося, що замість того, щоб залучати викладача до творчості, слід навчити його майстерності здійснювати той чи інший вид педагогічної діяльності, який найменується педагогічною технікою. Іншими словами, майстерність – це навик діяти технічно й грамотно. Тому ніяке мистецтво не може бути повноцінне, якщо воно не ґрунтується на відповідній техніці. Такий підхід, насамперед, стосується і педагогічної діяльності (Гребенюк О.С., 2004: 121).

Усвідомлення викладачем педагогічної техніки, має стати своєрідним «з'єднувальною ланкою» на шляху творчого оволодіння педагогічною професією завдяки об'єднанню його пізнавальних потреб та інтелектуальних спроможностей. Використання ж викладачем всіх елементів педагогічної техніки формують вагомий підстави для доєднання його до наукового пошуку, повноцінному відношенню творчої особистості викладачів та стимулювання педагогічною технікою наукових пошуків як мистецтва.

Такий підхід вагомий тому, що педагогічна техніка – завжди творчість та максимальне

використання здібностей, якими викладач стимулюється до творчого переосмислення результатів своєї праці, піднімаючи його на щабель мистецтва використання науки.

Це вагомо тому, що вміння застосовувати науку є мистецтвом, а педагогічна техніка якраз і є тим найліпшим практичним методом, який піднімає діяльність викладача до рівня мистецтва у його виховній і навчальній діяльності.

Робота викладача буде приносити йому задоволення і буде піднята до рівня мистецького впливу у взаємних відносинах зі студентами, якщо він досконало, на рівні мистецтва, оволодіє педагогічною технікою.

Відтак, педагогічну техніку доцільно трактувати в якості мистецтва навчання і виховання студентів, чим уособлюється в собі високий рівень реалізування і удосконалення педагогічної майстерності, розвинутої до рівня техніки завдяки системі вербально-знакових і контекстно-автоматизованих дій викладача (невербальна та авербальна взаємодія зі студентами), особистісно орієнтована та рефлексивна направленість, які разом із спеціальними вміннями (на базі дистантних рецепцій) дають можливість результативно вирішувати педагогічні задачі (Гордон Т. О., 2010: 77).

Педагогічна техніка є однією з головних складників педагогічної майстерності, як і кожна інша техніка (сукупність прийомів) володіння спеціальними методами (засобами) у кожному типі діяльності (для прикладу, техніка володіння музичними інструментами, спорт: бокс, футбол та ін., сфера обслуговування: робота з людьми, слюсар-столяр: техніка володіння відповідними інструментами тощо).

Розглянемо компоненти техніки педагога детальніше:

- особистісно-рефлексивна взаємодія (педагогічна інтуїція, емпатія, толерантність, комунікабельність, емоційна стриманість; складові артистизму: фантазування, емотивність, імпровізація);
- мислення: практично-дійове, наочно-образне, словесно-логічне;
- пам'ять: зорова, слухова, рухова;
- знаково-контекстна взаємодія (вербальна комунікація – діалогічна і монологічна мова);
- невербальна і авербальна комунікація;
- розвиток органів відчуттів (дистантні рецепції): зір, слух, голос.

Слід підкреслити, що традиційно компетенції нинішнього педагога розглядаються в якості сукупності трьох складових – предметно-технологічної, психолого-педагогічної, загальнокультурної.

Зокрема, серед традиційних виділяють наступні компетенції нинішнього викладача:

- персональні характеристики, особливо трансформувальні та психологічні;
- розуміння ролі педагогічної праці у вихованні патріотів, громадяннів;
- постійне поліпшення загальної та професійної культури;
- пошукові роботи педагога;
- володіння методиками педагогічних досліджень;
- наповнення та систематизування власного педагогічного досвіду;
- висока результативність навчально-виховної діяльності;
- активність педагогічної діяльності, спрямованої на поліпшення особистості учнів та вчителів (Гончаренко С.У., 2011: 54).

Враховуючи наведене, доцільно підкреслити, що традиційно професійні компетенції означають визначені пошукові дії учителів, коли на базі знань, умінь, навиків та усвідомлення власної ролі в суспільстві, постійного самополіпшення особистості ним забезпечується організація навчально-виховної діяльності для формування повноцінної особистості студента.

Однак, нинішні тенденції суспільного розвитку, в тому числі і освіти, зумовили появу нових напрямів компетенцій нинішнього учителя. В першу чергу, мова йде про інноваційні компетенції. Мається на увазі вміння педагога розуміти систему знань, умінь та навичок особистості, за рахунок яких вона моделює ситуацію, якісно генерує свіжі ідеї, розглядає проблему «під різними точками зору», обирає найоптимальніші сценарії упровадження, здійснювати аналіз та адекватне оцінювання ситуацій у професійній діяльності, слідкувати за педагогічними новинками тощо.

Не менш важливою є професіональна компетенція, яку слід пояснювати в якості домінуючого фактора укріплення позитивної динаміки якості освіти, особистісної та професійної модернізації учнів та самих педагогів, їх продуктивного самореалізування. Відтак підвищення кваліфікації та самоосвіта є головними передумовами оновлення, наповнення та поліпшення педагогами особистих та професійних цінностей, мотивів, знань, компетенцій, якостей, спроможностей та відносин.

У межах сучасної педагогіки професійної освіти доцільно навести перелік головних сучасних компетенцій вчителя, який включає: соціально-культурну компетенцію (культура усної та писемної мови, обізнаність іноземними мовами, соціальна

освіченість, інформаційна грамотність); психолого-педагогічну компетенцію (володіння знаннями про психологію та навчальну діяльність учнів, характеристик їх професійної реалізації, досвід вирішення педагогічних ситуацій); технологічну компетенцію (поінформованість про виробничі об'єкти, технологічні процеси); дослідницьку компетенцію (постійне базування на основоположних педагогічних напрацюваннях, узагальнювання власних результатів педагогічної праці).

Даний перелік слід розширити за рахунок акмеологічної компетенції, яка означає продуктивне володіння педагога інструментарієм самодосконалення та поліпшення особистісного та професійного росту (Заярна І. А., 2016: 318).

До того ж не можна забувати і про математичні компетенції чи компетенції статистичної обробки даних, адже не кожен педагог досконально володіє математичним інструментарієм для вирішення різних типів задач прикладного та практичного характеру.

Основна проблематика, яку зустрічаються викладачі на нинішній стадії розвитку освіти, полягає у: постійному ускладненні змісту освіти; гарантуванні високого рівня освітніх стандартів; ускладненні проблем виховання; постійному оволодінні прогресивними технологіями навчання та виховання; вирішенні складних професійно-педагогічних проблем, що потребують інтегрування знань, практич-

них умінь та навиків з таких суміжних з педагогікою наук, як філософія, психологія, медицина, економіка, кібернетика та ін; діяльності в єдиному інформаційному середовищі, яким передбачається раціональне використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі.

Подолати дану проблематику спроможний лише викладач з високим рівнем професійної компетентності, широкими творчими здібностями, високою інтелігентністю, ерудованістю, здібностями до безперервної освіти.

Одночасно кожним викладачем має бути сформований свій педагогічний стиль для забезпечення найвищого результату при мінімальних моральних та часових витратах. Тому логічну послідовність формування педагогічної техніки викладача в контексті професійної майстерності можна сформулювати таким чином: професійні знання – тренінг – педагогічна техніка – професійна (педагогічна) майстерність.

Висновки. Таким чином, педагогічна техніка має відповідну внутрішню і зовнішню будову, що передбачив А.С. Макаренко та підтвердили сучасні вчені та дослідники. Теза А.С. Макаренка про те, що педагогічна майстерність може бути розвинутою до високого ступеня досконалості, майже до ступеня техніки є повністю підтвердженою. Саме до цього варто прагнути кожному викладачу вищого навчального закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айсмонтас Б.Б. Педагогічна психологія : схеми і тести. М. : Владос, 2006. 208 с.
2. Безрукова В.С. Педагогіка. Навчальний посібник для ВНЗ. М. : Фенікс, 2013. 381 с.
3. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим вчителям. Київ, 2011
4. Гордон Т. Курс ефективного викладача. Як розкрити в школярах найкраще. М. : Ломоносов, 2010. 432 с.
5. Гребенюк О.С., Рожков М.І. Загальні основи педагогіки : підручник для вузів. М. : Владос, 2004. 160 с.
6. Заярна І.А. Викладацька діяльність у ВНЗ : сутність, фактори, мотивація. *Сучасні наукомісткі технології*. 2016. № 2. С. 316–319.
7. Ковиліна Т.І. Робота викладача над собою. М. : Супутник, 2014 року. 266 с.
8. Кухарев Н.В. Становлення педагога-дослідника в професійній діяльності : навчальний посібник. М. : Екоперспектива, 2009. 188 с.

REFERENCES

1. Ismontas B.B. Pedagogichna psikhologhiia : skhemy i testy [Pedagogical psychology: schemes and tests]. M. : Vlados, 2006. 208 p. [in Russian].
2. Bezrukova V.S. Pedagogika [Pedagogy]. A textbook for universities. M. : Phoenix, 2013. 381 p. [in Russian].
3. Goncharenko S.U. Pedagogichni doslidzhennia : metodolohichni porady molodym vchyteliyam. [Pedagogical research: methodological advice for young teachers]. Kyiv, 2011 [in Ukrainian]
4. Gordon T. Kurs efektyvnogo vykladacha. Yak rozkryty v shkoliarakh naikrashche. [The course of an effective teacher. How to reveal the best in schoolchildren]. M. : Lomonosov, 2010. 432 s. [in Russian].
5. Grebenyuk O.S., Rozhkov M.I. Zahalni osnovy pedahohiky [General principles of pedagogy] textbook for universities. M. : Vlados, 2004. 160 p. [in Russian].
6. Zayarna I. A. Vykladatska diialnist u VNZ : sutnist, faktory, motyvatsiia. Suchasni naukomistki tekhnolohii. [Teaching activities in higher education: essence, factors, motivation] *Modern knowledge-intensive technologies*. 2016. № 2. Pp. 316–319 [in Ukrainian]
7. Kovilina T.I. Robota vykladacha nad soboiu. [Teacher's work on himself]. Moscow : Sputnik, 2014. 266 s. [in Russian].
8. Kukharev N.V. Stanovlennia pedahoha-doslidnyka v profesiinii diialnosti [Becoming a teacher-researcher in professional activities] (textbook). M. : Ecoperspective, 2009. 188 p. [in Russian].